

שלושה מעמדים לאחר מעבר הירדן (פרק ה')

א. פתיחה

בשיעור זה נתייחס לשלושה סיפורים קצרים המצויים בלב (פרק ה') החטיבה הראשונה (א' - ח'), ובכך נשלים את העיון בחטיבה: 1. מעמד המילה (ה', ב - ט); 2. קיום הפסח (י - יב); 3. המפגש עם שר צבא ה' (יג - טו). סיפורים אלה שונים מהסיפורים האחרים שנתחו לעיל בכמה היבטים: אין בהם ציווי או תיאור של הכנה מוקדמת; הם אינם נזכרים מאוחר יותר במהלך הסיפורים הבאים; ולא מתוארות בהם התרחשויות הקשורות לכניסה לארץ או למלחמה כנגד תושביה. מבחינות אלה הם אינם משתלבים בתנועה הקיימת בין הסיפורים ובמבנה השרשרת שמאפיין את סיפורי החטיבה הראשונה, כפי שאלו הוסברו בשיעורים הקודמים. לעומת זאת, ההקשרים התיאולוגיים שמתוארים בהם, הולמים את ההצעה לראות בהם חתימה לחטיבה ספרותית, בדומה לתיאור מעמד הברכה והקללה (ח', ל - לה). בשיעור נדון במעמד של התיאורים ובתפקידם במכלול סיפורי הכיבוש, ונציע להגדירם כמעמדים תיאולוגיים החותמים מעגלים היסטוריים של כריתת ברית בעבר. מיקומם לאחר סיפור חציית הירדן, בזמן הכניסה לארץ, מקנה להם חשיבות כסיפורים שיש בהם סגירת מעגל היסטורית לסיפורים ולאירועים מן העבר.

ב. תיחום היחידות

יחידת תיאורי המעמדים המשובצת בפרק ה' מחולקת לשלושה שלישות מעמדים:

1. ברית המילה: ב - ט.

2. קיום הפסח: י - יב.

3. המפגש עם שר צבא ה': יג - טו.

החלוקה לשלושה תיאורים המהווים 'אפיזודה בודדת' מבוססת על שינויי הזמן בתחילתו של כל אחד מהתיאורים: בתיאור ברית המילה - "בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרות צרים ושוב מל את בני ישראל שנית" (ב); בתיאור קיום הפסח - "ויחנו בני ישראל... ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב" (י); ובתיאור המפגש עם שר צבא ה' - "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא" (יג). על אף ששלושת הסיפורים מתרחשים במרחב גיאוגרפי אחד, בגלגל, הרי שההתייחסות הגיאוגרפית הנפרדת לכל אחד מהאירועים ('גבעת הערלות' בתיאור הראשון; "גלגל" בתיאור השני; "יריחו" בתיאור השלישי) תומכת אף היא בתיחום ובהפרדה בין הסיפורים.

עם זאת, הגדרת התיחום בין האפיזודה הראשונה לבין השנייה קשה במקצת: בפסוק החותם את מעמד המילה כתוב "ויאמר ה' אל יהושע, היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה" (ט). בפסוק הבא, הפותח את מעמד הפסח מתוארת חניה, שמצביעה על תנועה שקדמה לכך: "ויחנו בני ישראל בגלגל, ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב, בערבות יריחו" (י). גם סיומו של תיאור המפגש עם שר צבא ה', שהתקיים ביריחו (יג), קשה לתיחום בגלל הקושי להכריע להיכן שייך הפסוק הפותח את פרק ו': "ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל, אין יוצא ואין בא" (א). לדעת חלק מהפרשנים הוא מחבר בין תיאור מעמד הפגישה עם שר צבא ה', הצופה אל סיפור המלחמה ביריחו;¹ לדעת אחרים, פסוק זה מנותק מתיאור המעמד, והוא פותח את תיאור העיר יריחו,² או כדברי זקוביץ: "מצג הממחיש את קושי המשימה".³

1 ראו, למשל, פירוש רד"ק במקום.

2 קויפמן י', ספר יהושע, ירושלים, 1976, עמוד 110.

3 גליל ג' וזקוביץ י', יהושע, עולם התנ"ך, תל-אביב, 1994, עמוד 64.

ג. ברית המילה וקיום הפסח

הזיקה בין מצוות המילה ובין נתינת ארץ כנען לישראל מנוסחת כברית הדדית בין ה' לאברהם בספר בראשית:

והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריו לדרתם לברית עולם להיות לך לאלוקים ולזרעך אחריו.

ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם

והייתי להם לאלוקים.

ויאמר אלוקים אל אברהם **ואתה את בריתי תשמר** אתה וזרעך אחריו לדרתם.

זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו המול לכם כל זכר

ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם.

ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לדרתכם יליד בית ומקנת כסף

מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא.

המול ימול יליד ביתך ומקנת כסף והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם.

וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר.

(בראשית, י"ז, ז - יד).

נוסח מצוות ברית המילה בספר בראשית מעלה בפירוש את הזיקה בין מצוות המילה לבין הזכות על ארץ כנען, ולפיכך ההצמדה בין סיפור הכניסה לארץ ובין התיאור של קיום ברית המילה על ידי צאצאי אברהם מתבקשת. לאור זאת, הצעת עסיס, שקיום מעמד ברית המילה עם הכניסה לארץ נצרך לאחר שהדור הקודם חטא והפר את הברית, והדור השני נכנס בברית תחתיו, מתקבלת על הדעת:

טקס המילה מסמל אמירה מפורשת שהם ראויים להיכנס לארץ, הדור הראשון חטא ערב כניסתו לארץ וכך נמנע יישום הברית עם ה'; לעומת זאת הדור השני מחזק את הברית בהגיעו לאותו המצב.⁴

נראה שגם לרציפות הטקסטואלית בין תיאור ברית המילה ובין תיאור עשיית הפסח ישנה משמעות. אפשר שהזיקה ביניהם קשורה להלכה בהלכות הפסח: "כל ערל לא יאכל בו" (שמות, י"ב, מח), שחייבה להקדים את קיום המילה הפומבי לפני קיום הפסח. חז"ל עמדו על ייחודם של שתי המצוות, כמצוות עשה יחידות שחייבים עליהן כרת: "הפסח והמילה אף על פי שחייבין על זדונו כרת אין בהן קרבן לפי שהן בקום עשה". (תוספתא, מסכת כריתות, מהדורת צוקרמאנדל, א', א). נראה שהענישה הקיצונית בשתי מצוות אלה קשורה להגדרתן הבסיסית לקיום הברית בין ה' לישראל ולהשתייכות לישראל. גם תיאור המעמד הבא - עשיית הפסח - מתפרש על ידי רבים כמעשה של כריתת ברית. מעשה אכילת הפסח נתפס כשחזור של היציאה ממצרים ותחילת כניון יחסי הברית בין ישראל וה'. הפסח נתפס בספר שמות כביטוי הראשון לעיקרון חיוב קיום המצוות, שהגמול עליהן הוא ההגנה שמספק ה' לעמו; לפיכך, הפסח הולם במיוחד מעמדים לאומיים שנועדו כדי לשחזר את הברית בין ה' לישראל. עניין זה ניכר מן התיאורים של כריתת הברית בימי יאשיהו, אשר חולל מהלך תיקון דתי מקיף שכלל את ביעור העבודה זרה מן הארץ, וחגיגת פסח גדולה: "ויצו המלך את כל העם לאמר עשו פסח לה' אלוקיכם ככתוב על ספר הברית הזה, כי לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים אשר שפטו את ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה" (מלכים ב', כ"ג, כא - כב).⁵ סביר להניח, אפוא, שקיום הפסח בנקודה זו משמש מסגרת לסיפור יציאת מצרים, שהתחילה במצוות הפסח ובקימו, ומסתיימת בכניסה לארץ ובקיום מצוות הפסח.⁶

נראה, אם כן, שהתיאור אודות קיום הפסח סמוך לכניסתם לארץ, בדיוק ארבעים שנה אחרי יציאתם ממצרים איננו מקרי, ומסתבר שאף ההתייחסות בסיפור חציית הירדן לתאריך העלייה מן הירדן בעשור לחודש (ד', יט) היה מכוון. מלבד העובדה שעשור לחודש ניסן הוא תאריך בעל משמעות בפסח מצרים - "בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שבה לבית אבות שה לבית" (שמות, י"ב, ג), יהיה זה סביר לטעון שתאריך העלייה מן הירדן, המוקדם לפסח בארבעה ימים, נועד לאפשר את קיום ברית

4 עסיס א', ממששה ליהושע ומנס לטבע, ירושלים, תשס"ה, עמוד 110.

5 ברית הפסח בימי יאשיהו דומה לתפיסת הפסח בספר דברים ובספר יהושע, שעניינו חגיגה ציבורית, ולא רק חגיגה ביתית, כפי שהיא נתפסת בספר שמות

6 מסגרת דומה קיימת בהפסקת המן בנקודה זו (ה', יא).

המילה לפני עשיית הפסח בארבעה עשר בניסן.⁷ נראה שגם שאלת הבנים בסיפור חציית הירדן - "והיה כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם" (ד' ז) - אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה" (ד' כא) - מעודדות את ההשוואה לשאלות הבנים הקשורות לסיפור יציאת מצרים ולמצוות הפסח:

שמות, י"ב, כו - כז	דברים, ו', כ - כג
והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם. ואמרתם זבח פסח הוא לה'	כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים, אשר צוה ה' אלוקינו אתכם.

אנלוגיה זו איננה רק השוואה מקומית בין סיפור חציית הירדן ובין סיפור קריעת ים סוף, שעניינה השוואה בין מעשי יהושע למעשי משה; היא מבקשת ליצור זיקה של סגירת מעגל היסטורית, בין סיפור יציאת מצרים בספר שמות לבין סיפור הכניסה לארץ בספר יהושע.

המשמעות של התאריכים החל מעשור לחודש, מועד העלייה מן הירדן, ועד לארבעה עשר בחודש הראשון, איננה זקוקה להסבר על ידי המספר, והמסגרת הטבעית שנוצרת בין יציאת מצרים ובין מעבר הירדן מתקיימת בזכות המובהקות של הזיקה בין סיפור יציאת מצרים ובין סיפור הכניסה לארץ. כמו בפסח, גם במילה האפיזודה הקטנה של מעמד ברית המילה מיד לאחר מעבר הירדן סוגרת מעגל נבואי היסטוריוגרפי מקיף. זרועותיו של מעגל ברית המילה שלוחות עד לספר בראשית למצווה שנאמרה לאברהם בסמוך לברית בין הבתרים (בראשית ט"ו), ולהבטחה בנוגע לחזרה לארץ לאחר יציאת מצרים.

ג. המפגש עם שר צבא ה'

בשונה משתי האפיזודות הקודמות, שהקשרן התמטי ברור, האפיזודה השלישית, אודות המפגש בין יהושע לשר צבא ה', מעומעמת, מקוטעת וקשה בתיחום גבולותיה, בהקשרה ובפרשנותה. הכיוונים לפירוש המשמעות של המפגש רבים ומגוונים: יש הסוברים שהמפגש פותח את סיפור המלחמה ביריחו, ושדברי ה' המופיעים בתחילת פרק ו' ממשיכים את דברי שר הצבא ואת המעמד.⁸ אחרים מפרשים את המפגש כמעמד של מינוי יהושע למנהיג,⁹ או כחזרה על מעמד הסנה על מנת לחזק את מעמדו של יהושע. לפי גישה זו, המטרות של המפגש ושל חליצת הנעליים הן בעצם קיומם, ולפיכך לא נמסר ליהושע דבר מה בעל משמעות.¹⁰ החיסרון בגישות הפרשניות הללו הוא שהן אינן מסירות את העמימות, והתיאור אינו בהיר די צורכו. לכל אחד מהכיוונים הפרשניים התיאור נשאר חסר: לפירושים שתיאור המפגש הוא מינוי ליהושע, חסר דבר המינוי, שהוא עיקר העניין. כמו כן, לא ברור מדוע נערך המעמד לאחר חציית הירדן. לכיוונים המשווים את המעמד למעמד הסנה, משמעותה של החרב לא מניחה את הדעת. כמו כן, לא ברור מדוע הכתוב מכנה את האיש 'שר צבא ה'". כמדומני שפתרון מסוים הפותר גם את בעיית העמימות, קיים בתשובה שהציע הרמב"ן, המעביר את האפיזודה לשדה המיסטי, הלא ריאלי:

...לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך, וזה שאמר הכתוב (יהושע, ה', יג - יד) "והיה בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרנו, ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי". ושם תראה ששאלו יהושע "מה אדוני מדבר אל עבדו" (שם, יד), ולא צוה דבר שנגלה אליו בעבורו, אלא שאמר לו "של נעלך מעל רגליך" (שם, טו), ולא בירר למה בא. אבל היתה המראה להודיע אותו כי מעתה יהיה מלאך שלוח לפניו לצבא בבאם במלחמה. וזהו שאמר "עתה באתי" (שם, יד), וכך אמרו בתנחומא (יח) "אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו". ומפורש אמרו (שמות רבה, לב, ג) בטל שלא ימסרו להם שר כל ימי

7 חז"ל מתייחסים בכמה מקומות לצורך בשלושה ימי החלמה לאחר ברית המילה (עיינו, למשל, משנה, שבת, ט' ג; י"ט, ג) בהקשר הפסוק: "והיה ביום השלישי בהיותם כאבים" (בראשית, ל"ד, כה). השוו: "וירא אלו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האוהל כחום היום" (בראשית, י"ח, א). מאי 'כחום היום'? אמר רבי חמא ברבי חנינא אותו היום יום שלישי של מילה של אברהם היה, ובא הקדוש ברוך הוא לשאול באברהם. הוציא הקדוש ברוך הוא חמה מנרתיקה כדי שלא יטריח אותו צדיק באורחים" (בבא מציעא פו:). במסכת יבמות קושרים חז"ל את תאריך העלייה לירדן (ארבעה ימים לפני הפסח) כדי להיטהר לקראת הפסח (יבמות עא:).

8 ראו למשל את פירוש רד"ק:

והקב"ה שלח מלאכו ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו. מורה על הגבורה ועל הנצח, כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו (בראשית, ל"ב, כה - לג) כמו שאמר לו "כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל" (שם, כט). וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו כדמות גבור מנצח, והוא שאמר ליהושע "ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה" (וי, ב).

9 Keel O., Wirkmächtige Siegeszeichen im Alten Testament (Orbis = Biblicus et Orientalis, 5), Freiburg 9

10 עסיס, שם עמוד 119.

משה, וכיון שמת משה חזר אותו השר למקומו, שכן יהושע רואה אותו, שנאמר "ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי", לכך נאמר "הנה אנכי שולח מלאך".
(רמב"ן, שמות, כ"ג, כ - כא).

לדעת רמב"ן, המפגש של יהושע עם שר צבא מגשים את דברי ה' למשה אודות מלאך שילווה את ישראל עם כניסתם לארץ:

הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי.

השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו.

כי אם שמוע תשמע בקלו, ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את איביך וצרתי את צרריך.

כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני,

החוי והיבوسی והכחדתי.

לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם, ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם,

ושבר תשבר מצבתיים, ועבדתם את ה' אלוהיכם, וברך את לחמך ואת מימך,

והסרתי מחלה מקרבך, לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימך אמלא.

את אימתי אשלח לפניך, והמתי את כל העם אשר תבא בהם,

ונתתי את כל איביך אליך ערף, ושלחתי את הצרעה לפניך,

וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך.

לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה,

מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ.

ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר,

כי אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך. לא תכרת להם ולאליהיהם ברית,

לא ישבו בארצך פן יחטאו אתך לי כי תעבד את אליהיהם כי יהיה לך למוקש

(שמות, כ"ג, כ - לג).

ההבטחה בספר שמות עוסקת באופן קונקרטי בהנחיות הקשורות לכניסה לארץ. לפיכך, היא רלוונטית למעמד המקדים את המלחמה הראשונה בספר יהושע, כהבטחה לעזרה מול תושבי כנען.¹¹ על רקע ההכנה המוקדמת ניתן להבין גם את ההודעה המוזרה "עתה באתי". כביכול, הסתיימה תקופת ההמתנה לבואו של המלאך. השינוי בין הכינוי 'מלאך' לכינוי 'שר צבא ה' יכול להתפרש כשינוי בנקודת התצפית. בספר שמות המדבר הוא ה', ולכן הוא משתמש בכינוי 'מלאך'; ואילו בספר יהושע הדובר הוא המלאך, שבגלל משימתו הצבאית הוא מכנה את עצמו 'שר צבא ה' כביטוי לתפקידו המעשי. יש לציין שמלבד משימת הסיוע לישראל במלחמה על הארץ, מתואר בספר שמות ייעוד שני למלאך ה': להבטיח את קיום הברית בין ה' ובין ישראל. החרב של המלאך מופנית לא רק כנגד אויבי ישראל, אלא היא גם מאיימת על ישראל: "השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו" (שמות, כ"ג, כא). אפשר ששני צדדים אלו מובעים באופן תמציתי בדברי יהושע "הלנו אתה אם לצרנו" (יג), כאומר "קשה להבחין בך האם באת לסייע לנו או לאיים עלינו".

אפיזודת שר הצבא או מלאך ה' תהיה חסרה ללא ההשלמה המצויה בספר שופטים בסיפור מעמד הבוכים (שופטים, א', ה). נראה שיש קו מובהק המתחיל בהבטחת המלאך בברית סיני, ממשיך במפגש של יהושע עם שר צבא ה', ומסתיים בסיפור מלאך ה' בבוכים. על הקו העובר מן התצפית על המלאך בכניסה לארץ, דרך המפגש עם שר צבא ה' בספר יהושע, ועד למפגש עם המלאך בבוכים, עמד ויינפלד:

המלאך שאמור היה להביא את בני ישראל אל הארץ ולגרש את הכנעני, האמורי, החתי והיבوسی מלפניהם (שמות כ"ג כ...). מופיע רק אחרי שיהושע הגיע לגלגל ולפני כיבוש יריחו. מלאך זה, שהוא שר צבא ה', מתגלה ליהושע באמרו: "עתה באתי" (יהושע ה' יד), שפירושו: עתה משהגעתי, בא זמנו של כיבוש ארץ כנען, זהו אותו מלאך העולה אחר כך מן הגלגל אל הבכים, ומוכיח את ישראל על שלא הרסו את מזבחות הכנענים (שופטים ב' א-ד).¹²

11 ראו גם פירושו של ר"י מטארני בפירושו לפסוק יד.

12 ויינפלד מ', מיהושע עד יאשיהו, ירושלים, תשנ"ב, עמוד 45.

ישנה זיקה לשונית מובהקת בין מעמד הבוכים ובין התחזית הנוגעת לבואו של המלאך בספר שמות:

שופטים, ב', א - ה

שמות, כ"ג, כ - לג

ויעל **מלאך** ה' מן הגלגל אל הבכים

ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם.

הנה אנכי שלח **מלאך** לפניך לשמרך בדרך

ולהביאך אל המקום אשר הכנתי

כי ילך **מלאכי** לפניך

והביאך אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני

החוי והיבوسی והכחדתיו.

... לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם

ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם

ושבר תשבר מצבתיהם.

... **לא תכרת להם ולאליהם ברית.**

ואתם לא תכרתו ברית לישבי הארץ הזאת **מזבחותיהם תתצון,**

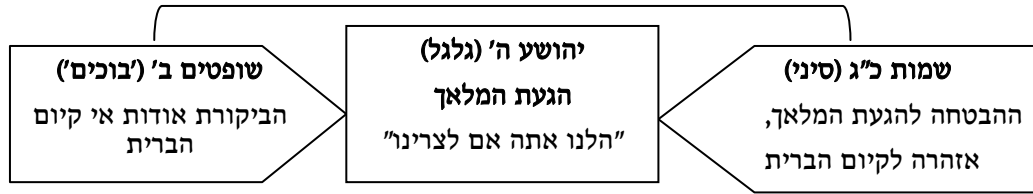
ולא שמעתם בקולי מה זאת **עשיתם.**

וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים **ואליהם יהיו לכם למוקש.**

לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את **אלהיהם כי יהיה לך למוקש.**

ההקבלות הרבות קיימות במרקם המילים, לצד העובדה שבספר שמות יש מבט לפנים הצופה אל עבר הכניסה לארץ, ובספר שופטים יש מבט לאחור הצופה אל רצועת הזמן שבין יציאת מצרים ועד לכניסה לארץ. שני המעמדים המקבילים ביניהם צופים, אפוא, אל החוליה האמצעית החסרה, דהיינו מעמד המפגש בין יהושע ובין שר צבא ה' מיד לאחר הכניסה לארץ. בנוסף לכך, דברי הכתוב בספר שופטים אודות הגעת המלאך מן הגלגל אל הבוכים, נראים חסרי פשר ללא ראיית הגעה זו כהשלמה של המהלך. מצוות חליצת הנעליים מזכירה אמנם את מעמד הסנה ואת מעמד ההקדשה של משה, אולם לנוכח העובדה שיהושע כבר הוקדש וקיבל את מעמדו הזהה או הדומה לזה של משה (בנאום ההקדשה בפרק א' ובהצגת ההשוואה ביניהם בפרק ד' פסוק יד), סביר יותר להניח שאזכור השלת הנעליים נועד ליצור מטפורה שמזכירה את הר סיני ואת מעמד הברית בהר סיני, בו הובטחה הכניסה לארץ בליווי המלאך. גם התזכורת למעמד הסנה קיימת, אך לאו דווקא למעמד המינוי, אלא ליעוד שנמסר למשה במעמד ההוא: "וארד להצילו מיד **מצרים ולהעלתו מן הארץ שהוא אל ארץ** טובה ורחבה **אל ארץ** זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבوسی" (שמות, ג', ח). ייעוד זה מקביל לדברי המלאך בבוכים: "**אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ** אשר נשבעתי לאבותיכם" (שופטים, ב', א). ניתן, אפוא, לעקוב אחר נקודות זמן ברצף ההיסטורי בו הייתה התגלות אלוקית, שנועדה להזכיר את הברית בין ה' לבין עם ישראל (מעמד הסנה, מעמד הר סיני, מעמד המפגש בין יהושע לשר צבא ה' ומעמד המלאך בבוכים בספר שופטים). צד אחד של הברית הוא המחוייבות של ה' להכניסם לארץ, והצד השני שלה הוא המחוייבות של ישראל שלא לסטות אחר אלוהי הארץ.

כיוון זה מסייע בפתרון העמימות של האפיזודה. הופעת שר צבא ה' איננה מעמד העומד בפני עצמו, אלא היא מימוש של התחייבות שנאמרה בעבר הרחוק, מחד גיסא, ויצירת ציפייה בנוגע להתנהלות של ישראל בתקופה הקרובה - תקופת הכיבוש וההתנחלות - מאידך גיסא. הזיקה בין שלושת המעמדים הנוכריים, וההקבלה בין מעמד ברית סיני ובין המפגש עם המלאך בבוכים, הצופים אל עבר המעמד המרכזי החשוב, תיראה בתרשים כך:

עמימותו של סיפור המפגש עם שר צבא ה' נובעת, לפי פירוש זה, כתוצאה ממעשה העריכה הנבואית שביקשה להשלימו מן הפרשיות המקבילות. בנוסף לכך, תיאור המפגש עם שר צבא ה' הוא תיאור של מפגש רוחני מרומם עם מלאך ה', ולכן הוא איננו מתואר באופן מטונימי-שגרתי אלא בתיאור רווי בסמלים, שכל מילה ודיבור עשויים להביע מסר עם זיקה למעמדים אחרים הקשורים אליו. על תיאורים של מפגשים עם מלאכים הנושאים אופי עמום עמדה רחמן,¹³ וכן גרוסמן בהתייחסותו למפגש בין יעקב ובין המלאך.¹⁴ ייתכן אף שסיפור המפגש עם שר צבא ה' הוא 'סיפור בבואה' לסיפור המפגש של יעקב עם המלאך, דבריו של גרוסמן על העמימות בתיאור המפגש בין יעקב למלאך, יפים לעמימות הקיימת בתיאור שלפנינו:

מאבק עם 'איש' פלאי, שאינו אלא מלאך, בעת הלילה, כשיעקב לבדו, מעצב תודעת קריאה שחורגת מגבולות המציאות הידועים והברורים. המספר מבקש שהקורא יחוש במשמעויות הסמליות, כמעט ניתן לומר, השמימיות, של המאבק, משמעויות שחורגות מהמקום ומהזמן בו המאבק מתרחש. בעיצוב תחושה זו משתלב ככל הקריאה הנידון, על פיו הקורא אך בקושי מצליח להכריע מה בעצם התרחש שם? מי פגע במי ומי גבר על מי.

החרב השלופה, השאלה המוזרה של יהושע, התשובה המפתיעה של המלאך "עתה באתי", והסיום הבלתי צפוי בציווי לחלוץ את הנעליים, המזכיר את הציווי למשה במעמד הסנה, ללא ציווי ודברים נוספים הנאמרים ליהושע, עשויים לקבל משמעות אחרת אם נראה בהם מעמד מקשר למעמדים קודמים ומאחרים. הגורם המסייע בקריאת סיפור המפגש עם שר צבא ה' מתוך קונטקסט רחב שמבטו מופנה אל ספר שמות ואל ספר שופטים, הוא העובדה שלוש האפיזודות המסופרות בפרק ה' (המילה, הפסח והמפגש עם שר צבא ה') צופות במבט לאחור אל עבר מעמדים מן העבר בסדר התפתחותי מתקדם. מעמד המילה צופה אל עבר ברית המילה בספר בראשית י"ז, אל הברית שנכרתה עם אברהם; מעמד הפסח צופה אל עבר סיפור יציאת מצרים והברית שנכרתה עם ישראל ביציאתם ממצרים; והמפגש עם שר צבא ה' צופה אל עבר ברית סיני, אל מעמד כריתת הברית בין ה' לישראל. עקרונות הברית בדבר ההדדיות בין ה' לישראל מתקשרות עם שלושת הסיפורים: ברית המילה עוסקת בהבטחה על ארץ ישראל; ברית הפסח, יוצרת את המחויבות ההדדית בין ה' ובין העם שנוצר עם היציאה ממצרים, ועתה לקראת הכניסה לארץ; וסיפור המלאך מאזכר את ברית סיני ואת המחויבות שנוצרה שם לקראת הכניסה לארץ.

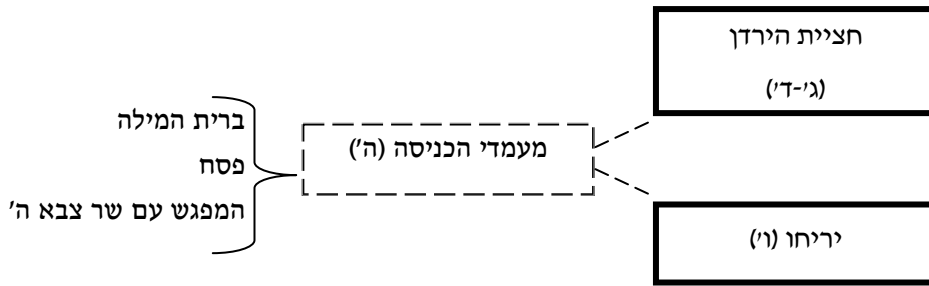
ד. סיכום

שלושת הסיפורים מעמידים את עם ישראל בפני חובת הציינות לה' והנאמנות לברית שנכרתה בין ה' לישראל בשלביה השונים. מעתה, ייבחנו הסיפורים בספר יהושע לא רק מתוך דרכי הסיפור הקיימים בהם, אלא גם לאור התאמתם לברית אותה בני ישראל כרתו עם ה', ושאת התזכורת לה הם קיבלו עם מעבר הירדן בשלושת המעמדים המסופרים בפרק ה'. אפשר שהכתוב צירף את שלושת המעמדים הנזכרים בפרק עם בריתות והבטחות שנאמרו לאבות, ונשנו לצאצאיהם ביציאת מצרים ובסיני, על מנת לתאר את מעמד הכניסה לארץ בחציית הירדן כמעמד חגיגי רב משמעות. בכל מקרה, הזיקה העמוקה של המעמדים עם אירועים שהייתה בהם התגלות לאבות, וכריתת ברית הקשורה גם לארץ כנען, מעניקה לשלושת הסיפורים מעמד של חשיבות במעשה העריכה הנבואית של סיפורי הכיבוש.

בנוסף לכך, ניתן להציע שמיקומם של הסיפורים הקצרים בין שתי ההתרחשויות המופלאות בסיפורי הכיבוש, סיפור חציית הירדן (ג' - ד') וסיפור המלחמה ביריחו (ו'), הוא בעל משמעות רטורית. תרשים התנועה בין סיפורי הכיבוש מבלט את מיקומם של המעמדים כראש חץ וכשיא בין שני סיפורי הישב וההצלחה:

13 , רחמן י', "אפקט ההבכה בסיפור על סדום ועמורה (בר' יח-יט)", בתוך: י' הופמן ופי' פולק (עורכים), אור ליעקב, ירושלים, תשנ"ו, עמוד 192.

14 גרוסמן י', כפל משמעות בסיפור המקראי ותורתו לעיצוב בסיפור (דיסרטיציה), אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, תשס"ו, עמוד 196.

סיפורי השיא של הנוכחות האלוקית, ותיאור ההרמוניה בין הכוהנים נושאי ארון הברית ובין שבטי ישראל ההולכים עמם, אוגדים בתוכם את התיאור של שלושת המעמדים התיאולוגיים. מבנה זה מבליט את הזיקה בין קיום הברית והצייתנות ובין ההצלחה והנוכחות האלוקית.

* *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון וליהושע רייס, תשע"ה *

* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *

* *

* בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שליך *

* ישיבת הר עציון *

* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *

* <http://vbm.etzion.org.il> האתר בעברית: *

* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *

* *

* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300-5 שלוחה 5 *

* דוא"ל: office@etzion.org.il *

* לתגובות: shukyr@herzog.ac.il *

* *